

Володимир Подрига

МІЖ НЕБОМ І ЗЕМЛЕЮ

(до 130-річчя від дня народження Павла Савченка)

Символізм як літературно-мистецький напрям виник наприкінці XIX століття у Франції й за короткий час набув популярності, ставши своєрідною протидією реалізму та натуралізму, провісником модернізму. Український його варіант розвивався в умовах бездержавності, історичних катаклізмів, соціальних проблем, політичної нестабільності, тому не був настільки яскравим, як, наприклад, французький, бельгійський чи польський. Попри запізнілість, короткочасність, пов'язаність з іншими течіями модернізму, передовсім неоромантизмом, бо, як зазначив Василь Пахаренко, був його «пагоном» [5, с. 225], засвідчив тяжіння національних поетів до світового літературного процесу, європейської культури, що в такий спосіб збагачували свою творчість новими мотивами, прийомами. Його впливу зазнали літератори Микола Вороний, Дмитро Загул, Петро Карманський, Ольга Кобилянська, Володимир Кобилянський, Олександр Олесь, Василь Пачовський, Яків Савченко, Михайль Семенко, Олекса Слісаренко, Павло Тичина, Микола Філянський, Григорій Чупринка та ін.

Феномен українського символізму вивчали Наталія Авраменко, Олександр Білецький, Мирослава Демків, Владислава Зіневич, Микола Ільницький, Ольга Камінчук, Юрій Ковалів, Наталія Муширивська, Микола Рашкевич, Соломія Павличко. Проте вони не розглядали особливості віршів Павла Савченка, біографія і творчість якого привернула увагу літературознавця Івана Лисенка [3], а також Наталію Авраменко [1], котра зосередила увагу лише на кількох віршах. Питання особливостей індивідуального стилю маловідомого поета залишилося поза їхньою увагою.

Павло Григорович Савченко народився 28 липня 1887 року в селі Жабки Лохвицького повіту на Полтавщині. Змалку, як це було заведено в родинах селян, привчався до праці на землі. Тоді йому прищеплювалися християнські й загальнолюдські чесноти, передовсім любов до ближнього, батьків, рідного краю, України. Успіхи в навчанні стали на заваді хліборобській долі юнака.

Павло Савченко. Портрет роботи Ф. Кричевського

Закінчивши Полтавську учительську семінарію, де зацікавився літературою, він удосконалював талант під час праці в школах Херсонщини (1908–1910) і Харківщини (1910–1914). Тоді надрукував перші твори в газеті «Рада» (1909) та випустив збірку лірики «Мій сміх, моя задума» (1913), засвідчивши, що українське письменство поповнилося обдарованим поетом із неповторним художнім мисленням, яке, як і в більшості майстрів слова початку XX століття, формувалося

під впливом естетики символізму, національної культурної традиції, умов життя і праці.

Українські поети кінця XIX – початку XX століть намагалися зрозуміти секрети світоустрою, міркували над суттю Краси, Істини, нехтували матеріальним, буденним і за допомогою художніх символів проникали в непізнані глибини духовних та ідеальних основ буття, які неможливо досягнути розумом, позаяк пізнаються лише інтуїтивно.

Засвоївши естетику символізму, вони, на відміну від західноєвропейських митців, не відривалися від життя, а «теоретики не відкидали громадських обов'язків письменника» [4, с. 391], тому у творах реагували на животрепетні питання свого часу, чим засвідчили, що духовне й буденне перебувають у полі зору сучасного майстра слова, який

прагне з'ясувати істину, відшукати красу в тимчасовому.

Через увагу до життя українським модерністам не вдалося створити суто символістські твори, бо, на переконання Юрія Коваліва, вони, усвідомлюючи бездержавний статус рідного народу, проблеми та виклики часу, прагнули «згармоніювати принципи Краси і Правди, на відміну від народників-реалістів, які не визнавали естетичних категорій» [2, с. 96]. Ці міркування учений проілюстрував добром Олександра Олеся, зазначивши, що в ньому «трапляються вірші патріотично-публіцистичного дискурсу» [2, с. 96], не характерні для західноєвропейських поетів.

Такий підхід спостерігається й у творчості Павла Савченка, що зазнала впливу поезики символізму, однак у ній наявні і громадянсько-патріотичні мотиви. У віршах «Дзвони визволення» (1918), «9 лютого 1918 року» (1918) він зосередився на політичних процесах свого часу, які сприймав позитивно, тому радів утворенню національної держави, припиненню війни, сподівався на світову гармонію, що розпочалася з волі рідного народу, відродження України. Тріумф співвітчизників, загальний піднесений настрій автор передав численними звукоформувальними прийомами, серед яких важливу роль відіграють алітерації (з, ж, дз, с) та асонанси (и, о).

Іван Лисенко не вважав поета модерністом, бо, зосереджуючи увагу на глибокому ліризмі та громадянському пафосі творів [3, с. 6], доводив, що оригінальні образи, створені ним, не мають нічого спільного «з поезикою символізму» [3, с. 22–23]. Проте увагу майстра слова до повсякдення, соціальних і політичних питань того складного часу варто пояснювати лише особливостями українського символізму, теоретики якого, як зазначалося вище, радили пізнавати життєву правду, соціальну конкретику.

Живучи у складних матеріальних умовах, прагнучи творчої реалізації, Павло Савченко, як і Микола Вороний, Олександр Олесь, Григорій Чупринка, Павло Тичина, зазнав світоглядного дуалізму, про що зізнався в ранньому вірші «Земля і небо борються в мені» (1907), наголосивши на неможливості вибору між реальним та ідеальним: «Земля і небо борються в мені, / І хто кого подумає – не знаю. / Люблю простори неба осяйні / І до землі любов велику маю» [6, с. 43]. Земля – символ буднів, соціальних і особистих проблем; небо – ідеалу, якого прагнув.

У вірші «Я – останній усміх зірки» (1912) автотобраз Павла Савченка кардинально інший. Тепер він не розгублений початківець, який не може зробити правильний вибір, а зріла творча особистість, котра не відчувається щасливо в матеріальному сві-

ті, не може реалізувати себе, бо, прагнучи пізнати ідеальний бік буття, зазнала поразки. Розгублений і безвольний ліричний герой, не маючи підтримки, переживаючи самотність, уважає, що він – «останній усміх зірки», «тихенький, повний скарги», «Умираючий відгомін / Цілування...» [6, с. 42]. Його гнітить суспільство, де немає стабільності, а людина не може реалізувати природні нахили, знайти гармонію. Усе це вселяє в нього зневіру, тому, прагнучи ідеалу, безсило опускає руки, відчуваючи себе приреченим на земне існування нещасливцем.

Як переконуємося, автор створив невпевненого в собі, песимістично налаштованого митця, який, зазнавши невдач, ховається від жорстокого світу не у свою, а чийось мрію («Я – в якійсь поемі-казці / З ласки автора якогось» [6, с. 42]), погоджується з думкою більшості («З цілим згідний» [6, с. 42]), уважає, що буденне ніколи не стане ідеальним, а також сприймає себе скорботним фіналом («Елегійний епілог» [6, с. 42]) складного земного існування, останнім із мрійників. Сумна тональність аналізованого вірша додатково відтінює поетів невпевненої в собі творчої особистості, яка через низку соціальних проблем не зуміла розкрити талант, перетворилася на істоту з мінімальними потребами.

У віршах Павла Савченка створено образи й сильних духом ліричних героїв, котрі нагадують автора: один із них вірний релігійним переконанням, за які готовий «прийняти всі муки» [6, с. 83] («В час, як падають храми святі» (1910)); інший, терплячи нужду полону, відкидає думку про самогубство, бо мусить протистояти призвіцям війни («З циклу „В полоні“» (1917)). Літератора приваблювала не лише самотня, заплакана, згорьована людина, а й особистість, яка мислить, переборює нужду, самовдосконалюється («Три фортези» (1917)), патріотично налаштований член постколоніального суспільства, котрий підтримує створення незалежної держави з центром у Києві («Дзвони визволення» (1918)).

Війна, у якій поет брав участь, змінила його світогляд, тому він сприймав себе старшим, зізнаючись у вірші «Пусті поези» (1916), що, як і одноклітки, «в тридцять дідом став» [6, с. 135]. Саме в цей складний час відбувалося остаточне формування його національної свідомості, що позначилося й на образах ліричних героїв творів «Дві гордості» (1917), «Мій закон» (1917). Акцентуючи на гордості бійця (самого себе), який переміг «смерті страх», був сміливим на «закривавлених полях» [6, с. 144], він переосмислив своє життя, став бунтарем, зрозумівши, що не варто воювати і гинути «за царя» [6, с. 144], бо люди народжуються, щоб визнавати над собою лише владу Бога [6, с. 144], жити в злагоді зі світом і самими собою.

Письменник часто вдавався до прийому самохарактеристики ліричними героями самих себе, проте їхні настрої залежать від тої чи тої ситуації. Вони сумні, самотні («На заході хмари», «Там, під вишнею тією», «Самотність»), нудьгують («Хмари»), стомлені від тривалої розлуки з коханими («Ніби далі розступились»), радісні («Люлі-ляля»), проте завжди щирі, сердечні, здатні зрозуміти й пробачити («Осанна!»), а також чулі.

Лірика була єдиним способом самореалізації Павла Савченка (у ній він утілює емоції, що виникли від осмислення й переживання подій), а також своєрідним прийомом самоствердження, бо постійно комплексував, перебуваючи в тіні більш успішного молодшого брата Якова, який жив у великих містах, спілкувався із цвітом української інтелігенції того часу, друкував вірші в провідних часописах, отримував більшу платню, сприяв появі його творів у пресі, позичав кошти. Гнітила й відірваність від письменницького процесу, односторонності, адже більш-менш повноцінне спілкування з харківськими митцями тривало недовго (1912–1914), коли вчителював у Деркачах, що поблизу Харкова, де мав, як зазначив Іван Лисенко, «багато друзів серед міської інтелігенції, і цей період його діяльності був досить плідним» [3, с. 8].

У цей час Павло Савченко міркував над питанням призначення митця в суспільстві, тому у вірші «Поет» (1912) уважав, що він – виняткова особистість, байдужа до матеріального, не вчинить злочину, передовсім убивства, чеснотами вивищується над спокусами і брудним світом («земною брудною калюжею» [6, с. 98]), де панує хаос, стаючи для мільйонів променем надії («як сонячний сміх» [6, с. 98]), провісником злагоди. На його думку, поет не може жити лише заради творчості, а повинен бути соціально активним, своєю працею сприяти прогресові суспільства, духовному розвитку земляків, які, на жаль, підвладні спокусам.

Він також був уважним до соціальних, політичних проблем свого часу. Як і українські поетисимволісти, намагався зблизити принципи Краси та Правди, тому у творах «Думи» (1907), «Місто» (1913), «В полоні» (1917), «Весна в полоні» (1918), «Над розбитим горшком (легенда)» (1918) осмислив проблему ролі прекрасного в житті, акцентував на конфлікті ідеалу й дійсності.

За допомогою засобів поезики символізму у віршах «Думи» (1907), «Чорні ниви, чорні села...» (1908) Павло Савченко розкрив складну соціальну конкретику свого часу. Сумна тональність творів, утілена в образах тривалої зими, чорних нив і сіл, підсилюється дієсловами на позначення звуків («виє», «лютує») та колористичним прикметником («чорні»).

Опрацьовуючи мотив бідності в поезії «Думи» (1907), він лише штрихом увиразнив постать згорьованого господаря, наголосивши на його сумі через скрутний матеріальний стан, бо «топлива нема», «ні ві що обуться. / Останній хліб оце спечуть» [6, с. 43]. Уражаючи читачів, створив образ холодної хати, що усимволізовує підневільну й занедбану Україну.

У вірші «Чорні ниви, чорні села...» (1908) за допомогою прийому метафори («Чорні думи мозок далять, / Чорний смуток серце ссе» [6, с. 44]), поєднання оксиморону й метафори («Грозовим мовчанням чорним / Чорна тиша відмовля» [6, с. 44]) поет відтворив сумний настрій тогочасного українського суспільства. Чорні ниви, села, люди – символи проблем поневоленого народу, передовсім неосвіченості, морального занепаду, скрути.

У поезії «Цвинтар» (1909) лірик говорить про бездержавність нашого народу, який, хоч і не має хати (держави), долі, сліпий, усе ж «не бідний», а «багатий», бо має «цвинтар дорогий», де «під хрестами» покояться «кості вславлених борців» [6, с. 65] за волю України, краще майбутнє земляків. Наприкінці вірша сумна тональність змінюється оптимістичною. З надією на відродження країни автор відзначив: «О мій брате, ми не бідні! / Лицарі і в нас були» [6, с. 65]. Мотив туги за героїчним минулим не новий, він був широко опрацьований поетами-романтиками, наприклад Амвросієм Метлинським («Кладовище»), тому свідчить не лише про спадкоємність літературних традицій, а й потребу пошуку духовних і моральних орієнтирів, прикладів для наслідування.

Принагідно варто зазначити, що образ цвинтаря як символу закінчення земного існування створено й у віршах «На цвинтарі, серед хрестів похилих», «Амінь», у яких опрацьовано бароковий мотив минулості життя.

Сутужно жилося сільському вчителю Павлові Савченку, тому він радів мобілізації [3, с. 8–9], муштрі, навчанню в школі прапорщиків (1914–1915). Наслідком зміни діяльності, вражень від перебування в окопах стала друга збірка віршів «Пені пуль» (1916), у якій він осмислив сучасні йому події, викрив імперіалізм [3, с. 9], проявив себе як поет-реаліст.

Австрійський полон (1916–1918) підірвав здоров'я митця, проте не притлумив його творчої енергії, патріотичних почуттів, жаги до життя. Повернувшись в Україну, він працює в Деркачівській школі (1918), обіймає посаду інспектора кредитних товариств у Ромнах (1919), переховується в рідному селі від служби в денікінській армії, блукає Лохвиччиною, Роменщиною, проте не уникає-таки призову, що стався в жовтні 1919 року [3, с. 10].

Про його останні місяці життя відомо мало. Перебуваючи в армії Денікіна, терплячи голод, холод, загострення хвороб, він не погодився виконувати наказ командира, за що «був розстріляний... на початку 1920 року біля Харкова» [3, с. 10]. Погоджуючись із думкою Івана Лисенка, що доля молодого митця – «глибоко трагічна... не тільки тому, що він був невизнаний своїми сучасниками, що зазнав усіх жахів імперіалістичної та громадянської воєн, а й через нашу глухоту і байдужість» [3, с. 3–4], додамо: найголовнішою причиною його особистої драми була неможливість реалізувати себе як митця в умовах бездержавності, часткової асиміляції російсько-імперською культурою, якої дивом удалося уникнути, бо він створив лише одну збірку віршів російською мовою.

Творчість Павла Савченка періоду ув'язнення (1916–1918) зазнала деяких змін, проте, як і в попередній період, він осмислював буденне, шукаючи гармонію, красу, передавав враження від життя, поєднував сумний настрій із радісним тощо.

Опрацьовуючи мотив горя у вірші «В музичній залі (Більше шуму)» (1916), увиразнив його за допомогою асонансів, алітерацій, повторів: «Більше шуму! Більше гаму! / Більше грому!!! / Кожне серце має драму / Невідому... / В кожному серці повно крику / І розпуки... / Заглуши ти їх, музико, / Громом звуків» [6, с. 137]. Музична зала – символ нестабільного соціуму. Галасом автор підсилив трагічність відчуттів співвітчизників, які не почувалися щасливими в умовах колоніальної залежності, матеріальної скрути, війни, що забиравала життя близьких і знайомих.

Осмилюючи проблему війни, акцентуючи на руйнівній силі, що призвела людство до катастрофи, письменник уважав її злом, тому у вірші «В музичній залі (Звуки-плюски...)» (1916) протиставив злагоджені та спокійні звуки природи, які усимволізують добро («Звуки-плюски, звуки-плюски...» [6, с. 134]), грізним звукам баталій («І нарешті звуки-бахи, / Звуки-трахи скрізь, кругом» [6, с. 134]).

Мотив війни як усесвітнього лиха опрацьовано і в однойменній поезії (1917). Павло Савченко вважав, що вона задумується правителями (пастухами), здійснюється покірними народами. Обивателі, засліплені примарними гаслами («Хай живе цивілізація!... / Хай живе й маленька нація!... / Хай живе культура» [6, с. 145]), чинять насилля не лише над іншими, а й над собою, бо під впливом жорстокості відбувається зміна їхніх моральних орієнтирів, переконань, тому вбивця вважається героєм, а «ніжний, розп'ятий на дереві бог / Заплямлений прізвищем – страхополох» [6, с. 146]; тобто добрий, жертковий, покірний Ісус Христос уже не був прикладом для наслідування; ідеальним лідером у той час стала сильна особистість, яка для

досягнення мети використовує всі доступні їй методи.

Враження від перебування в неволі яскраво втілилися в поезіях циклу «В полоні» (1917). Створивши образ сумного й самотнього ліричного героя, який не може вільно переміщатися, перебуває під постійним наглядом вартових, літератор розкрив його психологічний стан. Ув'язнений, дещо підупавши духом, оговтується, вважаючи, що «ще рано... / Покидати білий світ» [6, с. 143], бо мусить боротися з насиллям, проте згодом, не маючи можливості реалізувати задумане, зневірюється у власних силах, опускає руки, сумирно чекає закінчення терміну арешту; його «гнів перегорів», і єдиним бажанням є скуштувати пива [6, с. 143]. Несподіваність закінчення твору свідчить, що письменник, орієнтуючись на християнський постулат «не вбий», уважав вибачення і примирення способами досягнення гармонії у світі.

У вірші «В полоні (За дротяною огорожею)» (1917) Павло Савченко зосередив увагу на деталі «дротяна огорожа», що є промовистим символом неволі, а також переливах злаків, диску сонця, що усимволізують волю. Чисту й незаплямовану насильством і гріхом душу він зобразив поетично, зазначивши, що вона – «овес в росі» [6, с. 148], тобто свята.

Перебуваючи в неволі, автор змалював низку зимових пейзажів рідного краю, бо сніг на чужині йому нагадав про рідну Україну, викликав низку спогадів, емоцій («Зимовий ескіз» (1917), «Перший сніг» (1917)).

Сільське середовище, в якому зростав літератор, матеріальна й духовна культура, ментальне рідного народу, засвоєні православні догми позначилися на становленні його особливого символістсько-хліборобського світогляду, що характеризується протиставленням минушого вічному, поєднанням песимізму й оптимізму, суму та радості, ірреального і справжнього, тому хронотоп поетичної картини світу його віршованої спадщини структурується полярними концептами «Земне – Небесне», «Сучасне – Майбутнє», «Тимчасове – Вічне», перший складник яких означає скорботне, небажане, другий – прояснене, омріяне.

Оптимізм українців-хліборобів, які восени влаштовували весілля, засвідчуючи продовження роду, надає творам Павла Савченка життєствердного звучання. Так, у вірші «Восени» (1910) ліричний герой, спостерігаючи прихід осені, не впадає у відчай, не нарікає, відчуваючи безвихідь, а знаходить порятунком у власному весіллі [6, с. 82], тому радіє цій порі року й обряду.

У поезії «Осінь» (1912) автор, змальовуючи сиві хмари, жовтий лист, передав сум за весною, а також резюмував, що «переможе життя, а не

смерть» [6, с. 99]. Зміна пір року не засмучує, а надихає творчу особистість ліричного героя вірша «Осінні павутинки» (1913), який радіє, «бо кожна зміна родить рими» [6, с. 118], сприяючи натхненню, творчості.

Життєствердними нотками пронизаний і твір «Весна» (1913), у якому акцентовано на цій порі року, котра для поета, як і нашого народу, є символом перемоги життя над смертю. Мовлячи про яру просинь, жайворів, він зазначив, що все живе позбулося нудьги, а природа повна життєдайних соків.

Поети, орієнтуючись на естетику символізму, часто передавали страждання ліричних героїв, наголошували на їхньому сумі, плачі, створювали ефект всепоглинальної журби, жаху. Павло Савченко також долучився до цієї традиції, однак його віршам не притаманний безмежний сум, голосні надривні ридання, що символізують безвихідь, катастрофу, безповоротність, а властива помірна печаль, стримане ремствування, дещо притлумлене жакливе. Так, у творі «Пожаліла... Пожаліла...» (1910) він, хоч і передав психологічне напруження уявної юнки, її плач і сум, усе ж залишив надію на порозуміння, якого хоче юнак, кажучи: «Тим ридаєш... Тим ридаєш / Перед хвилиною розлуки... / Не сховаєш... Не сховаєш / Ти від мене свої руки» [6, с. 83]. Завдяки недовомовленості, натякам автор впливає на настрій читачів, змушує співпереживати. У вірші «Як прийде час заплочить очі» (1911) сумний настрій не домінуючий, бо ліричний герой, розмірковуючи над майбутньою смертю, вірить у життя вічне, тому плачі рідних вважає даремними.

Сприймаючи світ умістищем горя, печалі, літератор часто увиразнював його образом сліз, наголошуючи, що ридають жінки й діти («Шуми п'яні»), плаче ліричний герой, переймаючись проблемами («Зрада»), дівчина, яку розлюбив коханий («Чим винен я, що в погляді моєму ти»), хтось десь («Білі шуми... Ніжні шуми...»). У народнопоетичному стилі він створив афоризм, уподібнивши сльози шипшині: «Де землю пропекла сльоза, / Там, певно, виросте шипшина» [6, с. 143].

Удосконалюючи індивідуальний стиль, Павло Савченко орієнтувався на український фольклор, національне письменство, зарубіжну літературу, збагачував власну творчість новими мотивами, образами, символами, що свідчать про неповторність художньо-символістського мислення, на формування якого вплинув хліборобський оптимістичний світогляд нашого народу, християнське віровчення.

Майстерно відтворюючи враження від спостереження життя, у низці творів він переосмислив християнські постулати, окремі думки Григорія Сковороди.

У вірші «Місто» (1913), звертаючись до розуму читачів, поет закликає їх залишити місто. Це потрібно, щоб зберегти в собі духовний первень, не піддатися миттєвим спокусам, які обов'язково призведуть до злочину. Він переконаний, що, прагнучи життя вічного, творчості, варто обирати затишне місце проживання, тобто природу: «Будь розумним! Вийди з міста. / Там десь муки, десь поля, / Десь музика голосиста, / Незакаляна земля... / Плюнь на розкоші хвилині / Задля вічних, коли ти / Не дійшов до чорних ліній / До останньої мети. / Хай відбудеться без тебе / Сей шалений карнавал. / Тут, в сих склепах, в сих вертепах, / Гріх гасити творчий пал» [6, с. 40–41]. Джерелом цих рядків є християнське вчення, згідно з яким людина хорошими вчинками повинна протистояти дияволіві, чекаючи натомість вічного блаженства, а також філософія Григорія Сковороди, котрий стверджував, що щасливо жити можна лише посеред природи. Впадає в око подібність заклику символіста з висловленим представником бароко, який зазначав: «Не поїду я в город богатый. / Я буду на полях жить» [7, с. 69]. Обидва письменники розуміли важливість впливу довкілля на особистість, бо лише в ньому вона зможе вдосконалюватися духовно, розвивати природні задатки, творчі нахили.

У поезії «Над розбитим горшком» (1918) Павло Савченко виявив прихильність до розуму, тому створив образ мудрого митця й дурного гончаря, зауваживши, що не варто зосереджувати увагу на минушому, бо майстер повинен створювати вічну красу. Як і в байці, в аналізованому творі наявна сила: «В сій легенді є мораль, / Як і всюди: / Плач, кому дурного жаль, – / Дурнем будеш!» [6, с. 153]. Зазначивши, що матеріальне нестале, автор закликав не заціклюватися на матеріальному, удосконалюватися, пізнавати й творити прекрасне.

Фольклор, спадщина українських поетів-романтиків також позначилися на художніх особливостях доробку Павла Савченка, який у поезії «Жайворон» (1909) опрацював типовий мотив недолі, створив образ весни, чулого серця, символ жайворонка як провісника оновлення світу. Наслідуючи романтичну традицію, він трансформував рядок веснянки «А вже весна, а вже красна» в «[де весна, іде красна» [6, с. 45], запозичив із вірша «Думка (Тече вода в синє море)» Тараса Шевченка вислів «долі немає».

Як і поети-романтики, у творах «Чорні ниви, чорні села», «Жайворон», «Я чекаю чуда...», «Шалений смуток серце палить», «Розпід», «В час, як падають храми святі», «Я благав у неба ласки», «Експромт» поет створив образ чутливого серця, яке відчуває смуток, прихід весни, шаленіє, молиться, плаче, страждає.

Зазначене доводить, що він, орієнтуючись на естетику українського символізму, удосконалював власний індивідуальний стиль, опрацьовував мотиви журби, нудьги, безвиході, передавав скорбний настрій, проте не нехтував окремими елементами поезики бароко й романтизму.

Як Поль Верлен, Стефан Малларме, Артюр Рембо, Павло Савченко прагнув інтуїтивно пізнати складність і глибину життя через символ, що втілював у собі не уявлення митців, а їхні відчуття від сприймання світу. Приділяючи увагу вишуканому поетичному слову, його смисловим відтінкам, музичності, натякам, недомовкам, символам, що сприяли розкриттю яскравих образів, містких асоціацій, він створював ефект таємничості, незвичайності, чим впливав на почуття й емоції читачів, переконуючи, що лише в такий спосіб можна пізнати секрети краси.

Палітра образів віршів письменника залежать від вражень, які він намагався викликати в читачів, тому, наприклад, у творі «Блим лампи» (1915) відчуття мерехтіння вогню увиразнив прийомами алітерації (л, п, с) й асонансу (і, о, а). Слова «світло», «лампи» ніби створюють зблиски, а «сліпо», «лупа» формують уявлення про потьмарення полум'я, тому в поезії створено ефект чергування відчуття світла й сутінків. Блимання лампи, тіні підсилюють незадоволення ліричного героя, який не впевнений у власних почуттях до обраниці, тож викрикує: «К чорту охи й дифірамби – / Не люблю я вас і сам!» [6, с. 133]. Мерехтінням вогню автор увиразнив нестійкі почуття закоханих.

Мелодійність віршів Павла Савченка залежить передовсім від намагання передати враження, почуття, переживання, тому він використав дієслова («плаче», «шепче») й іменники («дзвони», «гомін», «грім», «крики») на позначення звуків, вигуки («люлі», «ха-ха-ха» [6, с. 104], «охи», «ахи» [6, с. 103]), звуконаслідування («ку-ку» [6, с. 127]), чергував асонанси й алітерації («Зберу, злучу, згуртую, / Зіллю, схвилюю, / Зберу в бурун» [6, с. 103]), створив неологізми («широдзвонне» [6, с. 111], «дзвонспів» [6, с. 134], «тихокрило» [6, с. 152]), прикладки («дзвону-шепту» [6, с. 32], «дзвоні-грім» [6, с. 56], «звуки-плюски», «звуки-плиски», «звуки-бахи», «звуки-трахи» [6, с. 134], «Гомін-гімни. Гомін-гам» [6, с. 151]), епітети («срібло широдзвонне» [6, с. 111]), складні порівняння («Дзвонном золота цей усміхається» [6, с. 98]), градацію («Дзвони. Дзвоники. Дзвонята» [6, с. 151], «Стук-грюк-бом» [6, с. 89]) тощо.

У віршах «Місто» (1913), «В музичній залі (Звуки-плюски...» (1916) мелодика слів відіграє важливі смислотвірні й настроєформувальні ролі, тому місто як символ хаосу має своє звукове втілення («Стукіт-тупіт, стукіт-цокіт, / Дикий галас,

хижий свист» [6, с. 40]); музична зала вподібнюється жорстокому убогому світові, що занепав, бо шепіт струмка змінився шумом міста і громом війна.

Надзвичайно музичним, сповненим різноманітних звуків є триптих «Зимовий вечір» (1911), у якому ліричний герой, стомлений нудьгою, радіє настанню ранку. Образ гамірного вечора автор створив так: «Тік-ток-тік – / Стуком, / Гуком, / Тупотінням. / Боем, / Воєм / Голосистим» [6, с. 89]. Іншим є звуковий образ холодної ночі: «Стук-грюк-бом... / В скрипі. / Рипі / Дверяному, / В струсі, / Русі / Всього дому / Скоком – вибриком шаленим – / Гупотить, летить до мене / Прудкогонєць агроном. / Вихром, виром, викрутасом / Улітає в хату разом, / Реготить, співає, свище, / Все життя руйнує, нище, – / Круть-верть» [6, с. 89–90]. Образ ранку у творі неповторний: «Блись, плись-плись / Співом, / Зливом / Тиховійним. / Блиском, / Плиском / Мелодійним. / Слово по слову, ваблива, / Як струмочок, пустотлива, / Без журби, як неба вись, / Лине, плине, ллється, в'ється / Мова, мова з серця, з серця. / Пестить, пеститься, цілує, / Болі, жалі, сум гамує... / І, покірнa владі чуда, / Розпливається зануда, / Як мара, / Од сонцевого чола» [6, с. 90].

Варто додати, що значну увагу літератор приділяв і кольору, а найбільш широко використав прикметники «чорний», «білий», «зелений», «сивий» тощо.

Намагаючись пізнати природу, суспільство, Павло Савченко акцентував на ідеальному змісті їхніх матеріальних складників, тому, надаючи об'єктам, предметам, явищам умовності, за допомогою прийому зіставлення інтерпретував традиційні (жайворона, хмари, весни, осені, зими, цвинтаря) і створив авторські (дверей, шумів) символи.

Образи брами, дверей, воріт, що є символами межі життя і смерті, тимчасового і вічного, матеріального й ідеального, він змалював у віршах «В світлій тюрмі», «Перед чорними Дверми», «Нектар», «Перед ворітьми». У творі «Перед чорними Дверми» (1912), опрацьовуючи мотив закінчення земного існування людини, невідворотності цього процесу, автор витлумачив двері символом межі життя і смерті, що відділяє поцейбічне буття з його гамором, плачем, сміхом, скорботою від потойбічного спокою, вічної радості. Варто зазначити, що в аналізованому вірші наявне і сприйняття раю як святого одвічного поля.

Примітною рисою індивідуального стилю поета є натяки, що сприяють ефекту втаємниченості, затемнення семантики мотивів і образів. Найчастіше він уживав неозначений займенник «хтось». У поезії «Над розбитим горшком» (1918) ним найменував невмілого митця, витвори якого не варті уваги: «Хтось розводив, хтось місив / Квашу з глини. /

Хтось посудину ліпив / З мішанини. / Та невдалий був той «хтось», / Без просвітку. / З мішанини вишло щось / Не до вжитку» [6, с. 153]. Некрасивому немає місця в житті, тому й не варто називати ні його, ні майстра.

Одним із художніх прийомів індивідуального стилю Павла Савченка є несподіванка. У творі «В музичній залі (Звуки-плюски...)» (1916), сповненому шуму, грому, крику, кінець доволі неочікуваний: «Стій, музико! Годі грати! / Можеш пальці поламати» [6, с. 135]. У такий спосіб автор попередив призвідців війни про неминучість покарання.

Урбаністична тема в художньому доробку Павла Савченка представлена низкою творів. У віршах «Місто» (1913), «Місто» (1914) розкривається звуковий і зоровий образ потворного міста, що символізує хаос.

У поезії «Місто» (1913) за допомогою алітерацій (т, к, ст, ч, р), асонансів (у, і, и, о), іменників на позначення звуків («стукіт-тупіт», «стукіт-цокіт», «галас», «свист») автор створив звуковий образ міста-хаосу, його прикметами є насилля, численні смерті, постійні безладні звуки, що поглинають притаманні йому об'єкти (фабрики, дзвіниці), а також наляканих людей. Воно уподібнюється дияволу, тому структурується деталями «чортів чобіт», «чортів хвіст», «роги набік», жертвами («І на кожному закладу / М'ясо й мозок у крові» [6, с. 40]), плачем жителів, які, піддавшись тимчасовим матеріальним спокусам, зручностям, позбавили себе спокою, знехтували життям вічним. Для інтенсифікації мотиву апокаліпсису поет використав мікрообрази трупів, м'яса, мозку, крові, якими тішаться сатана, сміючись із плачу містян.

У вірші «Місто» (1914) мегаполіс – гамірна рухлива металево-кам'яна потвора; його шалений ритм життя забезпечує матеріальний достаток, а успіх вимірюється грошима: «Що ж се? Ми стали? / Проклятий трамвай! Ух! / Перескочить би чорта! / Що ж ти стоїш? Поганяй, поганяй! / Золото варте рекорда!» [6, с. 123]. Таке місце життя і праці є непридатним для творчої особистості, яка прагне пізнати красу.

Отже, Павло Савченко світоглядно формувався в складних соціальних, економічних і політичних умовах, тому через колоніалізм, Першу світову, російсько-українську війни не міг при-

святити себе літературній творчості. Не додавали натхнення й напружені стосунки з батьком і братом, професія вчителя, якої намагався уникнути, вступивши до армії, полон, постійна матеріальна скрута. Джерелом його своєрідного символістського мислення були твори французьких і українських поетів-символістів, усна народна творчість, соціальна, політична конкретика того часу, постулати християнської релігії. Передаючи враження, емоції від побаченого, почутого, він застосовував прийоми звукопису й кольоропису. За допомогою антитези, натяку, символу поет протиставляв бридке буденне красі ідеального, яке бачив у природі та душі людини. Не занадто сумна тональність аналізованих творів, стримані ридання спричинені тим, що він вірив у перемогу добра над злом, гармонії над хаосом. В окремих його віршах виявляється вплив поезики бароко й романтизму, що засвідчують стильові, ідейно-тематичні шукання, зв'язок із літературною спадщиною попередників. Літератор постійно пізнавав красу, істину, проте відображав і правду життя. Змальовуючи жорстоке буденне, вірив у перемогу гармонії над хаосом, добра над злом.

Література

1. Авраменко Н. Нові мотиви у ліриці поетів-символістів як відгук на національну революцію 1917 року в Україні / Наталя Авраменко // Наукові записки Тернопільського ДПУ ім. В. Гнатюка. Серія «Літературознавство». – Тернопіль, 1999. – Вип. 4. – С. 42–48.
2. Ковалів Ю. І. Символізм як стильова домінанта лірики Олександра Олеся і її рецептивні колізії / Ю. І. Ковалів // Вісник Сумського державного університету. Серія «Філологія». – Суми, 2008. – Вип. 2. – С. 94–99.
3. Лисенко І. Пісня волі молоді / Іван Лисенко // Червоний вечір : поезії / Павло Савченко. – К. : Рад. письм., 1991. – С. 5–24.
4. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Т. 2 / автор-укладач Ю. І. Ковалів. – К. : Академія, 2007. – 624 с.
5. Пахаренко Василь. Українська поезика / Василь Пахаренко. – [2-е вид., доп.]. – Черкаси : Відлуння-плюс, 2002. – 320 с.
6. Савченко Павло. Червоний вечір : поезії / Павло Савченко. – К. : Рад. письм., 1991. – 208 с.
7. Сковорода Г. Повне зібрання творів : у 2 т. Т. 1 / Григорій Сковорода. – К. : Наук. думка, 1972. – 532 с.